

Леонід ФІЛОНОВ

*Дай, Боже, пам'яті
нащадкам*

(історико-документальні нариси)

Сьогодні мале дитя, як і тисячу літ тому, ставить оте біблійне запитання: «Мамо, хто я, для чого живу і куди йду?» Саме нині, коли, здається, уже можна з чистими вустами і з легким щемом в грудях сказати: «Ти — українець, твоя земля вимірюється багатьма сотнями кілометрів від Сяну до Дону, від Запутивльської Слобожанщини і до Чорного моря»

Леонід ФІЛОНОВ

**Дай, Боже, пам'яті
нащадкам**

(історико-документальні нариси)

Вінниця 1995

Л. Філонов

Дай, Боже, пам'яті нащадкам. — Вінниця, 1995

Історико-документальні нариси рекомендовані для старшокласників і студентів, викладачів — всіх, хто не байдужий до пізнання коріння нашої культури та історії краю.

© Л. Філонов, 1995

Передмова

Впродовж свого життя ми прагнемо опанувати самого себе, відчувати ступінь своєї значимості в суспільстві, полишити після себе те, на що ми спроможні. Наші можливості різні, але на загал ми здатні осягнути те, що дає першооснову нашому становленню — історизм пам'яті. Мені хотілося допомогти Вам у цьому.

Окремо хочеться подякувати доброчинцям і взагалі добродійам, які допомогли матеріально у виданні цієї книжки:

Архієпископу Вінницькому і Брацлавському Київського Патріархату *Роману*.

Обласному товариству політ'язнів та репресованих (*І. Пелюшешку*).

Ректору та адміністрації Вінницького державного технічного університету (*Б.Мокіну, Т. Буяльській*).

Конгресу українських націоналістів (*В. Гуріну*).

Членам «Руху», «Просвіти» і просто добрим людям: *С. Дровозюку, В. Помелуйку, К. Хлопицькому, А. Власюку, Г. Багдасар'яну, Н. Мельник, Й. Чайковському, В. Лавриненку, В. Шмігелю, В. Ковальчуку, М. Бардину, В. Палію, О. Негребецькому, А. Судцю, М. Гурьку, Л. Осипенку, С. Швецю, Т. Басенку, І. Степанюку, Г. Кулібаб, Б. Шаповалу, Г. Тарасюку, В. Котикю, Н. Миринчук, О. Авчієву, М. Бочковій, О. Юр'єву, С. Сметанюку*.

ХТО МИ?

Шановний читачу! Живемо в такий час, коли доводиться з попелища віднаходити рештки нетлінних скарбів, що здавалися вже назавжди втраченими, збирати скалки з вітражів наших соборів духовності, які у своїй первинній красі збереглися хіба що в довідниках-мартиролагах, вигрібати рештки дивних слів, що були кинуті у смердюче імперське багно.

Сьогодні мале дитя, як і тисячу літ тому, ставить оте біблійне запитання: «Мамо, хто я, для чого живу і куди йду?» Саме нині, коли, здається, уже можна з чистими вустами і з легким щемом в грудях сказати: «Ти — українець, твоя земля вимірюється багатьма сотнями кілометрів від Сяну до Дону, від Запутивльської Слобожанщини і до Чорного моря» — дехто неспроможний досягнути бодай географічно цю аксіому. Проте, щоб зрозуміти сентенцію: Для чого живу і куди йду, — треба ще й зрозуміти істину: відколи і на чому стою, що в собі несучу і кому, і що по собі залишу, і чи пізнаю себе сповна, аби побачити дорогу до свого храму».

Власне, про це і хотілося б поговорити. Кожна нація — це неповторність у розумінні конкретної духовної інфраструктури. Відомо, що геополітичний чинник суттєво впливає на долю народу, даючи йому, з одного боку, добру перспективу духовного та економічного розвитку, а з іншого — заздрісні зазіхання агресивних сусідів.

Мудрі державні діячі прагнули навчити свій народ не боятися холоду, голоду і боротьби задля збереження своєї ідентичності, права бути вільним — бо останнє дає перспективу виживання та сприяє соціальному, духовному та економічному поступу.

За теперішніх умов суто по-людськи можна зрозуміти тих, хто говорить: «Треба вижити». Але як? Насамперед закарбувати у своїй пам'яті: у виживання найперше правило — право залишатись собою, опановувати науку бачити себе з середини власного «я», а не з боку сусідів.

Історично, на превеликий жаль, Велика Україна найбільше потерпала від надмірної прозорості кордонів, через які скерову-

валася політика російщення, нищення національного духу, виховання комплексу меншовартості, деформацію і фальсифікацію української історії та культури. Прозорі кордони давали право бачити себе через деформовані і запліснявілі скельця окулярів московського гатунку, що були вдягнені на цілком здорові українські очі, які тепер не могли шанувати душу покоління.

Киньмо наш не зовсім пильний погляд на терен сучасної України, яка ще не сповна географічно осягнула свої кореневі землі. Погляньмо історично, як билося її серце і пульсувала кров у не завжди з'єднаному організмі.

Слава і велич — Київ — з'єднав українські племена у могутню державу, чвари не зломали її до кінця, бо ще могутнє було праве плече Русі-України з королем Данилом Галицьким, але й коли воно було порубане, виживання і духовність буяла з прадержавної Волині до берегів Славuti, а діти України обживали Східне Порубіжжя, що називалося Слобожанщиною.

Коли німотно-пістрявий південь ладен був втратити свою ідентичність, в гетьманстві Лівобережжя і Слобожанщини опановувалась державна думка, підперта козацтвом півдня. Коли і це було упосліджено Московською імперією все одно Порубіжжя України народжувало видатних осіб, які були символами тіла її кордонів. Слобожанщина і Схід — радикальний Донцов, лірик Олесь і неспокійний Хвильовий, Донбас — романтик Петренко і лірик Сосюра, мудрий Руденко і полум'яний Стус, Південь — літератор Винниченко, державники Іван та Юрій Липи. Все це поставало, як природний захист нації, її духу. Проте східний українець, навчений загарбниками бачити себе з боку Пензи, у більшості своїй втратив потребу відчувати себе зсередини власного «я».

ЩО НАШЕ?

У всьому цивілізованому світі кожен народ знає, що на його землі всі духовні цінності належать йому. Окремі народи запозичували назви розвиненіших держав, від яких були в адміністративній чи духовній залежності, але при всьому цьому аж ніяк не говорили, що ті є складовою їх частиною.

Румунія, будучи провінцією Великого Риму, запозичила для себе його назву, та й мова Риму лягла в основу її власної говірки, але та ж Румунія ніде не заявляла, що Італія є її частиною. Франція (в минулому Галія) теж була провінцією Римської імперії, успадкувала в значній мірі духовні цінності її, але, боронь Боже, не дозволить назвати ту ж Італією своєю територією.

Проте у світовій практиці, мабуть, чи не єдиний випадок, коли колишня провінція Київської Русі — пізніше Московське царство (з XVIII століття Росія) почала заявляти, що Українська Русь є її складовою частиною. Правда, ця нав'язлива думка головним чином формувалася протягом XVIII-XIX століть, але й до сьогодення дия лідери сучасної Росії, починаючи від Горбачова і закінчуючи Жириновським, просторікують про «тисячлітєє російського гасударства».

Історики не тільки українські (чесні), але й зарубіжні (теж чесні) так не думають. Однак нашому народові їх не давали читати. Проте, щоб мене не звинувачували в односторонньому підході, я процитую російських (чесних) великих істориків, які чітко сказали, хто є хто. Видатний російський історик М. Покровський у своїй «Истории русского государства» пише: «В жилах сучасних росіян тече, щонайменше, 80 відсотків фіно-татарської крові». Подібну думку ви знайдете і в не менш відомих науковців А. Спіцина, П. Третьякова, В. Мавродіна. Той же Третьяков на основі археологічних досліджень пише: «Судячи з археологічних знахідок, племена горішнього Дніпра, Оки, Волги були автохтони і з племенами середнього Подніпров'я генетично не були зв'язані». Ці автохтони й були предками сучасних росіян і їх чимало: чудь, весь, перм, меря, мурома, чухна, ерзя, печора, мокша, корель, самоець, мешера, зиряне, мордва, удмурти, ханти, мансі і т.д. Окрім них, формували майбутніх рос-

іян слов'янські племена в'ятичі, кривичі. Одначе, як свідчить Н. М. Шмельова в розділі «Русские» («Этнография восточных славян»), саме угро-фінські племена жили в ядрі етнічної території росіян: Володимиро-Суздальській, Новгородській, Смоленській і Рязанській землях. Ці племена азійського походження зі своєю оригінальною культурою, мовою справді мають тисячолітню історію, не всі з них вижили — лише мордва, удмурти, татари, башкири, ханти, мансі с'як-так тримали свою мову, народну культуру — більшість уже асимільована. Слов'янізація (мовно, культурно, релігійно) цих племен розпочалася в XI ст., а тому неможе відрікатись від свого коріння «істинно рускім» патріотам, які шукають своїх територій в Україні-Русі, де держава утворилась понад тисячу років тому на основі об'єднання слов'янських племен полян, росів, сіверян, волинян, уличів, тиверців, древлян, білих хорватів та інших.

Підсумовуючи вищесказане, процитую тепер уже нашого великого вченого Михайла Грушевського: «Київський уряд пересади́в у великоруські землі форми суспільно-політичного устрою, право, культуру, вироблені історичним життям Києва, але на сій підставі ще не можна включати Київської держави в історію великоруської народности».

НАШІ СИМВОЛИ

У 1993 році наша держава видала дитячий календар. На першій сторінці карта України, а поряд — гімн «Боже великий, єдиний, нам Україну храни». Це добре, що діти тепер починають вивчати себе через найперші сигнальні слова: мама, Україна, Київ, земля, світ. Але коли дитина задає питання, а як давно ми на цій землі, найлегше їй відповісти через символи, які вона опановує зримо.

Ці символи сягають глибин більш, ніж п'ять тисячоліть. Територія України і частина Молдавії помережана стоянками Трипільської культури. Серед символіки часто зустрічаємо давній арійський знак, який в Україні називався павучком. Але з 20-х років XX століття у нас стали його називати свастикою, оскільки німецькі фашисти зробили його своїм символом. У Вінниці в часи будівництва комунізму забороняли демонструвати подільську вишивку XIX століття, де цей павучок в орнаменті прикрашав рукави і груди сорочки.

На тій же кераміці з Поділля ми також бачимо цей зламаний хрест — символ вічного руху, але тепер павучок буде в рослинній орнаментіці. Отже, щоб відповісти на питання, скільки літ нашої культури, треба просто показати ці речі, а якщо їх нема, то покажіть своїм дітям репродукцію: трипільську керамічну фігурку або картину XIX ст. нашого земляка Тропініна «Дівчина з Поділля», де ваш нащадок в орнаменті легко знайде отого павучка.

Допитливі діти можуть запитати: «А як давно є наша мова?». Російські шовіністи нашому народові твердили, що вона виникла десь у XVI–XVII ст. внаслідок впливу польської та російської. А ви їм запропонуйте порівняльний словник українсько-санскритський. До того ж нагадайте, що санскрит — найдавніша мова, з якої багато тисяч років тому виникли германські, романські та слов'янські мови. Для прикладу візьміть українські слова у перекладі на санскрит.

Українська   Санскрит

<i>багато</i>	<i>багута</i>
<i>дати</i>	<i>дата</i>
<i>кара</i>	<i>кара</i>
<i>карб</i>	<i>карб</i>
<i>мур</i>	<i>мур</i>
<i>кіл</i>	<i>кіл</i>
<i>міра</i>	<i>міра</i>
<i>кут</i>	<i>кута</i>
<i>матір</i>	<i>матар</i>
<i>неня</i>	<i>нана</i>
<i>калюжа</i>	<i>калюша</i>

і т. ін.

Певен, ваша дитина зрозуміє, що найрідніше — неня і найцікавіше — калюжа має тисячі років і ніякий йолоп, в якого буде хоч десять учених ступенів, тепер не переконає, що ваша мова походить від сусіднього «старшого брата», мова якого справді походить від вашої.

І МОВА НАША В КАМЕНІ

Як відомо, з часів Київської держави в Україні існувало дві мови: церковнослов'янська (староболгарська, старослов'янська) мер-

тва мова, якою з грецької було перекладено святе пис-мо, і жива руська (староукраїнська) мова, якою спілкувались люди. Першою (як і латиною в Західній Європі) послугувалась церква, до XIII ст. в Україні писалися літописи, але поступово жива староукраїнська витіснила її. Як зазначають вчені-філологи, між руською мовою ділових актів і літургійною уже в XIV ст. ніякого зв'язку, по суті, майже не було («Історія української літературної мови», К. — 1971).

Я певен, що читачеві буде цікаво знати: професор Висоцький, досліджуючи графіті (написи на камені) на стінах Софійського собору епохи Київської Русі, знайшов напис: «Господи, допоможи Василеві», а в приміщенні Михайлівського вівтаря на стіні прочитуємо напис «Пищан писав, до дяка ходивши виучеником».

Оскільки пам'ятки української культури нещадно знищувались — камінь залишив нам нашу мову. Писемну українську мову знаходимо і серед золотих та срібних скарбів Києва XI-XII ст. Ці написи були зроблені на пряслях (використовувались з веретенем) багатих киянок. Ось ці написи: «Потвориші пряслень», «Янка вдала пряслень жирці», «Господи допоможи — «Георгіос-Марія», «... як в той день 30 ... бабине моє». А ось напис з Любеча «Іванко зробив се тобі, єдина дочко», а це вже з Новгородка «Іван знайшов», «Івана пряслень».

Після всього цього залишається тільки дивуватися. До якого стану треба було довести народ, аби частина його не знала чи не вивчала свою мову! Але я певен, що і це ви зможете пояснити своїм дітям.

КОГО ПРОСВІЩАЛИ?

Якось під час дискусії одна з учасниць заявила: «А вот в Великом княжестве Литовском в XV веке государственным языком был русский». До речі, плутають поняття «руський» і «русскій», хоча ще Грушевський пропонував відповідну транскрипцію для означення мови росіян і українців. Але ж давайте подивимось, яка то була мова. До речі, стосовно означення національності, то в європейських хроніках та ділових паперах між XIV-XVIII ст. бачимо: українців і білорусів цього князівства називають орутенумп — русини, а сучасних росіян омосковітумп від назви московська держава. Проте подивимось сам документ «Судебник» або «Литовсь-

кий статут XV-XVI століть». У преамбулі цього найголовнішого документу держави записано (цитую мовою оригіналу): «А писар земський маєть по руску літерами і слови руськими всі листи, виписи і позови писати». А ось ще зразки староукраїнської (руської) ділової мови: «... просили нас абигом вас пустили (до Лучцька торговать) через берстіе аби вам не зажакали, ми хочемо ради то учинити вам» (1341 р.); «... а таки би пан Васко не дали тіх ста куп пану Івашкови» (1421).

До речі, з цього приводу український поет Ян Пашкевич у 1529 році написав такий вірш: *«Полска квітнет лацизною, Литва квітнет русчизною. Без той в Польще не пребудеш, без сей в Литві блазнем будеш»*. Отож, шановні добродію, тут і малюк скаже, що то все писане українською (руською) і ніякі липові «концепції» це не спростують.

Я також хотів би нагадати, що актове діловодство в Польщі в XIV-XV ст. велось латинською мовою і тому не могло безпосередньо впливати на стиль і мову українських грамот цього періоду. Отож, наша мова була дійсно пов'язана з мовою ділового письменства Київської Русі. Але коли після Люблінської унії 1569 року утворилась об'єднана держава Річ Посполита, почалася і експансія польської мови. Одначе українська шляхта Києва на це зреагувала миттєво. Уже в 1571 році вона пише королеві Польщі «... просили, аби листи сеймовіє, універсали, конституції і каждая справа подлі обєтницї і привілею виданого не іншими літерами і словами одно руськими літерами і сзиком до землі Києвської писали і видавані були».

Отже, шановні подоляни, мені здається, що не треба було б і затверджувати новий Закон про мови, варто було б відновити отой споконвічний закон, повторно затверджений ще в п'ятнадцятому столітті нашими пращурами, які любили свою мову і захищали її, як ознаку ідентичності.

Цікава особливість — нашим дітям ще нещодавно втокмачувалось через советські підручники історії тільки про благотворний вплив російської культури і водночас замовчувалось абсолютно зворотнє.

Щоб мої опоненти не звинувачували мене в однобічності, я процитую чесних російських учених про вікові благотворні впливи української культури на російську.

Так, член імператорської Академії Наук П. Пекарський в монографії «История русской литературы» пише: «Впродовж XVII-XVIII століть до Москви щораз більше проникають впливи Київської школи. В половині XVII століття врешті зрозуміли, що для книжної справи треба справжніх учених людей, в себе в дома таких не виявилось. Їх почали викликати з Києва». Це і зрозуміло, бо саме Україна мала єдиний вищий навчальний заклад на всю східну та південну слов'янщину — Києво-Могилянську академію, яка засновувала шкільництво і забезпечувала фахівцями з вищою освітою Болгарію, Сербію, Московію, Білорусію.

Той же Пекарський зазначає: «Тим новим елементом, який з кінця XVI, а особливо з XVII втрутився у московську книжність і запанував над нею, була освіта і література, що розвинулась у Західній Русі та в Києві». Далі вчений зазначає, що наші земляки «бралися до роботи, про яку в Москві й не думали і до якої московські книжники були не здатні ... граматики ... словники ... перший виклад катехізису ... історичні твори ... церковні настанови, врешті багата література полемічна». Тут же Пекарський пише, що ці чужинці є: «Як помічники з перевірки і публікації книжок, як учителі в школах, як дорадники патріарха, вчителі царських дітей і придворні поети».

А російський вчений П. Бессонов додає, що наші земляки «посіли тут найвизначніші і найвпливовіші місця ... від єрархів до конститорських правлінь, ними заснованих, від духівників царської родини до монастирських настоятелів, ректорів, префектів та вчителів ... адміністраторів, секретарів» і т. ін. Про це ж пише і російський філософ М. Бердяєв, який чітко визначає, що Київ був центром освіти і для Росії.

ВИНАГОРОДА ЗА ЦИВІЛІЗАЦІЮ

Яка ж дяка Україні була за це? У другій половині XVIII ст. Катерина II знищує гетьманство і Запорізьку Січ, на початку 80-х років XVIII ст. царські сатрапи спалюють 21 тисячу томів Києво-Могилянської академії, Московський патріархат вилучає навіть українські букварі зі шкіл, забороняє ввозити церковну літературу, писану українською мовою — закривається Києво-Могилянська академія!

А ось ще кілька сторінок нищення української церкви молодшою дочкою — Московським патріархатом. У 1686 році Київська Метрополія, яка була в канонічному зв'язку зі Вселенською Константинопольською патріархією, насильно вводиться до складу Московського патріархату. Незаконність цього акту визнав собор в Константинополі в 1687 році. Вселенський патріарх Григорій у 1924 році своїм Томосом підтвердив незаконність присєднання Української православної церкви до Московського патріархату, але священники РПЦ до цього часу сіють смуту про неканонічність відродження Української православної церкви Київського патріархату.

А це вже нищення української греко-католицької церкви. Нехай вибачить читач, цитую мовою оригіналу (додаток до «Подольских Епархиальных Ведомостей» №28, 1886 р.) — йдеться про кінець XVII ст. на Поділлі, документ підписаний архімандритом Гавриїлом «... предписать все не только в Кременецком уезде, но и по всей подольской губернии (каплицы), находящиеся при домах помещиков, яко дающие прибежище еретичествующим унией попам, влекущим собою простому народу суемудренным блядословием душегубством запечатать ...».

Отак раз і все на Поділлі з облядословием покінчили, храми позабирали, а тепер з цими ж «словами» осілий Московський патріархат уже забирає храми у Вінницької влади, а міськвиконком, кажуть, ще й дав два мільйони карбованців руйнівникам органного залу — це в незалежній Україні.

А ЩО Ж ДАЛІ?

Нині мусимо відродити в собі повноцінного українця, який знає, що з усієї планети Земля тільки українські вчені Кибальчич і Корольов допомогли першими вийти людству в космос, що з тої ж таки України стероризований більшовиками Кондратюк допоміг, уже американцям, винайденим ним апаратом сісти на Місяць. Означення першим у світі можна було б продовжувати, починаючи від кави Кульчицького та академіка Вернадського і закінчуючи ядерниками Чорнобиля.

Теперішнє покоління мусить пам'ятати, що поневолення нашої землі дало можливість народитись на ній комунодушоубцям Лейбі Троцькому і Лазарю Кагановичу, владарювати смертоносному По-

стишеву і народженими ними суперкомуністами-манкуртами Щербицьким, Маланчукам, В.Шевченкам ... (перелік дуже довгий), які вели наш народ до духовного зубожіння, а далі і до нового винародовлення.

Духовна пустота сьогодні проростає, скажімо, чортополохом-абеткою, яка видана не в Москві для нацменшини (так я подумав про поліграфічно гарно видану «Азбуку», видрукувану в Вінниці «ОПТИМИСТОМ» аж трьома мовами), а для вінничан консультантами тов. О.Беліною, Н.Вітковською, «заслуженим учителем УРСР» і доцентом ВДПІ та авторами Махоцьким і Заярною.

Подумалося, не дай Бог, щоб ці вчителі в українській школі навчали першачків. Бо якщо вони подають «у перекладі» на українську «Ємеля», «Юла», не можуть перекласти «подъезд», а про апостроф взагалі не знають, то кого вони випустять? Я вже не кажу про висхідні дані, що подаються не державною мовою «Оптимистом».

В одному з катренів «Центурій» відомого тепер астролога Нострадамуса (XVI ст.) йдеться про Україну, він пише:

«Гряде новий, стократ привабніший звичай.

Старому, бусурманському, на зміну,

Де мова тішить слух, там Борисфенів край (Дніпро)

Початок здвигає покладе,

Злама рутину».

Дай Боже, зламати цю рутину, проте знаю, якщо в головах наших вчителів, культпрацівників, адміністрації (а таких є чимало) буде ковбаса, а не звивина, то торуватимемо ми той шлях в Гвінею-Бісау, бо мова, на жаль, ще не «тішить слух» ні в Замостянському, ні в Ленінському райвиконкомах, мовчу вже про інші «нккоми», де «Ємелі правят бал», а народ наш потерпає, бо для Київського патріархату в центрі Вінниці немає місця для собору, зате «бойкиє коробейники» вибудовують «суперхалупи», чи «халупи-шопи», що стануть «справжньою» окрасою нашого центру ...

То де ж порятунок? У нас самих, — що хочуть побачити себе з середини власного «я», яке базується на прозорині і заклику Мудрості. Одоки ви, нерозумні, глупоту любитимете? Аж доки насмішники будуть кохатись собі в глузуванні, а безглузді ненавидіти будуть знання («Біблія»).

МАЄМО ЗА ЧЕСТЬ ...

Людина завжди носить в собі те, що притаманне її часу. Мірило цінностей, потреба в духовності, незважаючи на вік, соціальний стан, визначається не тільки освітнім рівнем, але й успадкованим генетичним чуттям своєї нації, що раптом прокидається під час церковної літургії, відвідання виставки малярства або почутого сонету, чи проникливої пісні.

Світ матеріальних речей, культурне середовище, формоване впродовж століть, що нагадує про себе архітектурними спорудами, а то і навіть затишним зеленим двориком, викликає в нас певні сентименти, часом ілюзорні, оповиті щемом плинності цього життя. Саме такі думки виникають, коли стоїш біля будинків, яким понад сто, або близько цього, старих напівзруйнованих мурів, або сакральних споруд, давніх надгробків.

Людині завжди хочеться побути на тому місці, де чується вона найкомфортніше. Це може бути вулиця, той же дім із дивними рельєфами, чи портиками, сквер, або ж просто кав'ярня, яка пам'ятна не тільки кавовим ароматом, але й цікавими людьми, розмовами, останньою зустріччю, чи навіть ностальгією за тими літами, які «йшли на ярмарок».

Рідний дім, і взагалі будівлі, якимось обіймають нас по-особливому тепло і затишно, а надто, коли відчуваєш, що ці стіни пам'ятали голоси, а може навіть зберегли на собі енергію тих людей, яких шануєш, про яких не можеш говорити без особливого пістету, і волиєш аби твоя любов до них передалася іншим, хоча ти ніколи їх не бачив живими. Так, так, саме живими, бо жили вони, скажімо, тут у першій чверті двадцятого століття, а найбільш детально про них ти дізнався з архівних документів, трохи спорохнявілих, пожовклих, але таких дорогих, позначених розчерком емоційної, чи ділової фрази, а то й банальним канцелярським виразом, адресованим сотням, тисячам людей знаним, але в більшості незнаним.

Дивне це почуття, щемливе і урочисте, що нагадує стан вдволення собою у готовності пережити щось важливе і надто до-

роге для тебе, завершене благодаттю, а точніше, станом після ширкої молитви, яка через серце очищує розум.

Вибач, шановний читачу, але саме такі думки опанували мене у кав'ярні готелю «Україна» (у минулому «Савой») після роботи у центральному архіві Вищих органів влади та управління України, де я працював над архівом Директорії.

Серед сотен документів УНР мене цікавив час перебування нашого уряду в м. Вінниці, оскільки мусив документально довести нашій владі, що наша державність початку ХХ століття пов'язана з містом над Бугом і потребує пошанування бодай меморіальною дошкою для нащадків, які можливо з почуттям високої гідності будуть нести у своїй пам'яті цей історичний факт.

Сьогодні наша Вінниця обліплена меморіальними дошками та різними знаками «радянської доби» (це теж наша історія) з популяризацією діячів московсько-більшовицької агресії, які знищили українську державу, а потім винародовлювали нас фізично і духовно, винищуючи цвіт нації репресіями, голодоморами, русифікацією.

Сьогодні чимало вінничан не знають історії новітньої доби і, як говорив один мій приятель, «ходять із скосбоченою свідомістю».

Ми хочемо, шановні подоляни, щоб ви йшли по нашому нелегкому життю зі здоровим світоглядом, який базується на засадах правдивості і об'єктивності. Ми хочемо щоб ви вміли шанувати наших видатних діячів державотворення, проводирів нашої духовності, які в 1917-21 роках намагалися, занадто часто зупиняючись і помиляючись, йти до народу з ідеєю національної єдності — першооснови державного організму.

Власне, і сьогодні національна об'єднувальна ідея не втратила актуальності, бо це шлях до здорового майбуття, адже всі наші негаразди починаються там, де суспільність не здатна опанувати потребу консолідації своїх національних інтересів, де соціальна байдужість поряд з бездуховністю і спотвореною історичною пам'яттю можуть привести нас в нікуди. І тоді більш здичавілі, хижі і зухвалі, опираючись на сіро-збайдужилу масу та п'яту колону, опанують нас. Пам'ятаймо про це і не даймо ошукати себе знову.

«САВОЙ» — ЛЮТИЙ, 1919

Для того, щоб не повторити помилок в майбутньому, варто їх уважно вивчити з минулого. Ця думка повсякчас не полишає, коли студюєш історію нашого народу, коли вивчаєш 1919 рік, один з найважчих років відновленої державності. За словами історика Ореста Субтельного «Україну поглинув цілковитий хаос», адже, справді, у цей важкий період на наших теренах діяли шість різних армій: українська, більшовицька, біла, Антанти, польська, а ще анархисти, які в залежності від часу та уподобань ставали тимчасовими союзниками тієї чи іншої сили.

Сьогодні є чимало досліджень про цей період: і солідні монографії, і статті, і посібники, які врешті побачили світ і в нашій Україні. Мене ж особисто привабив лише один місяць — лютий 1919. Просто ми прагнули простежити хроніку перебування та діяльності уряду УНР у місті Вінниці, коли вона тимчасово стала столицею України.

Але перед цим коротка історична інформація. Повстання, яке підняла Директорія проти гетьмана Скоропадського, закінчилося перемогою і 14 грудня 1918 року в Києві проголошено відновлення Української Народної Республіки. На думку істориків причиною поразки Гетьманату було нерозв'язання двох основних питань: соціально-економічні реформи та національна незалежність.

Однак, в цей час політична ситуація була не на користь Директорії. В Одесі висадився десант Антанти, який прагнув допомогти білій армії в реставрації імперії. А більшовики, ведучи переговори з Директорією, вдруге розпочали свій віроломний похід і захопили Харків. Армія Директорії нараховувала на початку лютого 25 тисяч чоловік і, звичайно, поступалася по кількості більшовикам. 2 лютого 1919 року Директорія і уряд переїхали до Вінниці. Більшість міністрів розмістилася в готелі «Савой» (нині «Україна»), а державна канцелярія під числом 12 по вулиці Б.Хмельницького (нині вул. Козицького). Директорію очолював Володимир Винниченко, а кабінет міністрів — Володимир Чехівський, в уряді якого провідну роль гратимуть молоді політики. Взагалі уряд був більш лівим у порівнянні з попереднім.

Кілька слів про сам готель «Савой» («Україна»). Будівництво готелю було завершено в 1912 році. Проектували його архітектори Г.Артинов, В.Ваксман, В.Кричевський. До речі, Кричевський, знаменитий автор споруди сьогоднішнього Краєзнавчого музею в Полтаві, крім готелю на цій же вулиці спроектував будинок Стаховського (нині дитяча поліклініка), а також, за твердженням крась-навців, розробив ескізи розпису ресторану готелю «Савой».

Сама споруда готелю — це модний на той час еkleктичний стиль модерн, у якому знаходимо елементи класицизму та бароко, що гармонійно поєднуються з ампіром і ренесансними деталями. Вінничани любили «Савой» — це був будинок з найвищою комфортністю, де був перший у нашому місті ліфт і дуже красиве і дороге дзеркальне скло. До речі, коли тут розбили вітрину півміста не спало.

Ми не випадково зупинилися на цьому будинкові, адже тут знаходилися міністри, деякі міністерства і взагалі «Савой» тимчасово став своєрідним урядово-державним центром.

Уповноваженим по евакуації та розташуванню дипломатичних місій, державних установ був міністр внутрішніх справ Трухлий, який разом з комендантом Вінниці здійснював переведення державних служб.

Міністерства крім «Савою» знаходилися в готелях «Франсуа», «Бель-Вю», «Континенталь», «Палас», «Гранд Отель» (наше місто тоді мало 6 готелів), а також в Учительському інституті, помешканні міської управи, будинкові окружного суду, 1-й і 2-й жіночих гімназіях, приватних помешканнях, римо-католицькому костелі, комерційній школі.

Робочий час у міністерствах був від 9-ї ранку до третьої попудні, але засідання кабінету міністрів проходили, як правило, від 18-ї до 24-ї, а то і до пів на першу ночі. Вихідними були неділя та церковні і державні свята. Всі міністри отримали наперед тримісячне утримання. Саме у Вінниці було затверджено суму 200 мільйонів карбованців на утримання всіх 16 міністерств. Державна канцелярія, за відомостями Департаменту загальних справ, мала 190 службовців, серед яких були і вінничани. Так, наприклад, на посаду заступника міністра фінансів був призначений голова Подільського Союзбанку Петро Ведибіда. До речі, доля цієї людини досить цікава. Дослідженням його діяльності займається відомий

київський історик Сергій Вілокінь, частину даних про Ведибиду я дістав саме в нього. Народився він в с. Стрільченці на Брацлавщині. Рано пристав до національного руху, ще в Кам'янець-Подільській семінарії. Далі був фізико-математичний факультет Київського університету і робота в кооперації та головування в банкові. Глибокі патріотичні почуття спонукали до державотворчої діяльності. Після поразки УНР продовжує діяльність священником на Волині, секретарем митрополичої канцелярії, а згодом висвячений на єпископа Краківського, трохи пізніше — Львівського. Після 1944 року — Німеччина, а далі США. В Америці очолював УАПЦ в екзилі і помер в 1971 році.

Проте повернімося до державних органів, які здійснювали свої функції у досить напружений і нелегкий для України час. Управління державою засадничо стояло на проекті Закону «Про тимчасове верховне управління та порядок законодавства в Українській Народній Республіці»: Координацію своїх функцій Директорія здійснювала з Радою народних міністрів і Державною Народною Радою, а саме: вона затверджувала закони, ухвалені Державною Народною Радою, як і проходження їх через Раду народних міністрів та всі призначення, здійснювані останньою.

Цікавою з історичної точки зору є «Урочиста обітниця урядовців» і подібна до неї урочиста клятва суддів. Уникаючи певних сентиментів мені хотілося б наголосити на виховному значенні цього документу, який і сьогодні морально міг би спонукати наших сучасних урядовців бодай до простого самоусвідомлення своєї ролі на державній службі. Виходячи з цієї тези я пропоную повністю ознайомитися з цим документом:

«Я, (нижчепідписаний), даю цю привселюдну урочисту обітницю, що буду вірно служити Українській Народній Республіці та її верховній владі. Накладені на мене обов'язки служби буду виконувати з повним навантаженням сил, чесно й сумлінно, керуючись лише благом народу і республіки та законами її, не жалюючи життя для своєї Батьківщини; всяку довірену мені по службі таємницю берегтиму, державне майно оберігатиму і на свою користь проти служби й обітниці не робитиму».

Про те, що Директорія була виразником інтересів українського народу, свідчить і ухвалення нею від 18 січня 1919 року «Закону про державну мову в Українській Народній Республіці», де чітко

зазначено, що українська мова є обов'язкова для вжитку в армії, флоті, державних установах. До речі, саме у Вінниці 6 лютого при затвердженні «Закону про освіту» тодішній міністр освіти Іван Огієнко в IX пункт вніс доповнення, що в усіх вищих школах УНР засновуються «лектури української мови». На 1919 рік на потреби освіти асигновано 6 мільйонів гривень. З них 4 млн на утримання педагогічного персоналу, а 2 млн на канцелярські, господарські та інші потреби. Управління освітою здійснювала «Головна шкільна Рада». 9 лютого 1919 р. на засіданні Ради Міністрів на поточний рік на облаштування українських бібліотек при учительських інститутах та учительських семінаріях виділено 610 тисяч карбованців, до цього ще по 2 тисячі щорічно виділялося на утримання зразкових бібліотек.

Взагалі уряд УНР, будучи глибоко інтелігентним за своїм складом, постійно дбав про потреби духовного відродження і навіть у найважчі моменти для держави прагнув сприяти культурно-освітньому рухові. Так, наприклад, 14 лютого 1919 року він виділяє 22 млн гривень на допомогу культурним організаціям Галичини, 9 тисяч 200 карбованців було надано на 4 місяці педагогічному колективові Холмської духовної колегії.

Чималі кошти для видання книжок одержали регіональні товариства «Просвіта» (так, наприклад, Кам'янець-Подільська організація одержала 500 тисяч крб), які через власну пресу та мережу організацій ширили правдиву інформацію про події в Україні, публікували актуальну інформацію, історичний матеріал. У нашому місті також була прийнята постанова про виділення 300 тисяч карбованців на придбання певних приватних архівів та окремих документів. В іншій постанові Ради Міністрів ми знаходимо інформацію про надання щорічної допомоги в розмірі 5 тисяч гривень Подільському церковному історико-археологічному товариству, яке до 1919 року випустило 12 томів своїх «трудів». Таку ж допомогу надано «Товариству природодосліджувачів», яке об'єднувало 250 чоловік на чолі з професором Бучинським. Товариство влаштовувало читання лекцій, організовувало літні екскурсії і за 6 років свого існування видало 4 томи «Записок» та «Бібліографію Поділля».

Водночас Директорія виділила 45 тисяч гривень одноразової допомоги на утримання ремісничих шкіл Поділля. І взагалі нашому місту було суджено зіграти роль активного організатора осві-

тянського життя — затвердження різних статутів, положень, наказів.

Цікавим з нашої точки зору є документ «Про управління шкільно-освітніми справами в межах УНР». Шкільно-Просвітня управа складалася з відділів:

- загальної освіти;
- технічної освіти;
- кіоскового;
- видавничого.

Аналізуючи зміст документу можна визначити такі основні завдання:

- навчання і виховання проводити в державно-національному дусі;
- всіляко поліпшувати і модернізувати навчально-виховний процес на засадах кращих здобутків української та світової шкільної науки;
- підвищувати лікарський та санітарний контроль в освітянських закладах;
- постійно організовувати конкурси на випуск підручників та навчальних програм;
- систематизувати і вдосконалювати мережу курсів підвищення кваліфікації;
- розширювати мережу позашкільних освітянських закладів.

На Шкільно-Просвітню управу покладалися функції управління кошторисним відділом на утримання шкіл, ця управа скликала педагогічні з'їзди, ініціювала скликання нарад та організовувала і практично здійснювала видання педагогічного органу.

Чимало цікавих рішень уряду УНР знаходимо в галузі культури, це надання коштів для ремонту і підтримки українських театрів, музеїв, організацію концертних турне відомих художніх колективів, зокрема, знаменитого хору Кошиця, мистецтво якого із великим захопленням сприймала Західна Європа, Північна та Південна Америка.

Особливо зворушливо виглядає прийняття рішень про призначення пенсій вдовам видатних діячів української культури та науки. Так, наприклад, призначено пенсію у розмірі 2400 крб річних вдові відомого українського вченого Федора Вовка Олександрі Вовк,

таку ж пенсію призначено Варварі Житецькій, дружині видатного діяча, дослідника і педагога Павла Житецького.

А тепер дещо інший аспект діяльності уряду УНР у м. Вінниці. Саме у нашому місті закінчилися повноваження уряду і був призначений новий кабінет міністрів на чолі з *Сергієм Остапенком* у такому складі:

Григорій Чижевський — міністр внутрішніх справ;

Степан Федюк — міністр фінансів;

Іван Феценко-Чопівський — міністр народного господарства;

Євген Архипенко — міністр земельних справ;

Костянтин Мацієвич — міністр закордонних справ;

Дмитро Маркович — міністр юстиції;

Пилип Пилипчук — міністр шляхів;

Іван Огієнко — міністр освіти;

Іван Луца — міністр культур;

Оксен Корчак-Чепурківський — міністр народного здоров'я;

Михайло Білінський — міністр морських справ;

Абрам Ревуцький — тимчасово виконуючий обов'язки міністра єврейських справ;

Державний контролер — *Йосип Назарук*;

Державний секретар — *Михайло Корчинський*.

За голову Директорії — *Симон Петлюра*. Члени: *Макаренко*, *Александрівський*, член-секретар Директорії — *Ф. Швець*.

Вивчаючи журнал засідань кабінету міністрів у Вінниці ми знаходимо, що найвагомішими тут були питання військово-оборонного та господарського характеру. Власне, інакше і бути не могло, оскільки нова більшовицько-російська інтервенція руйнувала господарство, нищила людей, прагнула деморалізувати населення. Чимало українців прибувало з Росії. До речі, цікава мотивація більшості заяв: «Я українець і в Совдепії жити не хочу». Незважаючи на контроль за ввозом і вивозом товарів тільки за відповідними документами в країні бачимо розгул спекуляції. В уряд надходять скарги, які вказують на спекулятивне підвищення цін при нижчій якості товарів ніж у Києві, а тому уряд видає указ про боротьбу зі спекуляцією.

Із доповіді міністра народного господарства дізнаємося про жадливі пограбування більшовиками продовольчих і промислових баз, банків. Уряд УНР закупував товари за кордоном для населення,

а носії марксистських ідей спустошували склади, створювали дисбаланс економічного життя, полишаючи населення на голодну смерть. Зокрема, називаються такі факти пограбування в Житомирі і на Поділлі. Міністр народного господарства у своєму виступі називає це причиною зменшення оборотного капіталу і просить для Союзу кооперативної організації в банку позику в сумі 10 мільйонів гривень.

Грабували більшовики не тільки під час ординських набігів, але й на своїй території в Росії дипломатичні представництва. Так, діловод департаменту шляхів Степан Макаренко скаржиться на реквізицію у нього більшовиками срібла і взагалі майна (навіть білизну забрали) під час переїзду в Україну.

Окуповуючи українські землі, більшовицька влада не знаходила широкої підтримки у населення. Переконавшись у облудливості гасел про землю, легковіри досить швидко зайняли протилежну позицію і організовували масовий спротив. У Вінниці, Гайсині, Могилів-Подільському та інших містечках організовувалися загони, які воювали під гаслами: «Геть комунію», «Хай живе УНР». 24 лютого уряд приймає закон про залишення за штатом урядовців і співробітників державних установ, які залишилися на території, зайнятій більшовиками. Цим працівникам повинні були видати платню у розмірі тримісячного окладу. Тут же у Вінниці були підготовлені документи про закупку зброї в Німеччині та видано закон про достроковий призов громадян до військової повинності народжених у 1900 році, з освітою не нижче 2 класів.

Цікавим документом цього періоду є статут «Ліги молоді України». Серед найголовніших завдань молоді люди ставили собі за мету «плекати у народі українському почуття національної гідності, охороняти і розвивати ідею національного індивідуалізму для подальшої цивілізації, яка засадничо визначає самовартість, охороняти і розвивати цільність і непорушність соборної української національної ідеології та прагнення до її реалізації». Все це має базуватись на триєдиній єдності освіти, культури і закону. Враховуючи те, що різні українські партії, як і тепер, не мали блокової єдності, ця молодіжна організація ставала своєрідним прикладом ідеї національного єднання.

Поряд із цим уряд прийняв рішення про святкування 22 січня як Дня проголошення самостійності.

До цього хотілося б додати, що керуючим справами Директорії був наш земляк Володимир Лотоцький. І тут же ми знаходимо ще один цікавий документ про виділення 100 тисяч гривень на таємний фонд міністра пошт і телеграфів для діяльності розвідки працівниками цього відомства.

25 лютого видане спеціальне розпорядження про асигнування 112 мільйонів гривень на військові потреби, а 28 лютого 1 мільйон 800 тисяч видано земствам (для адміністративних функцій), які потерпіли від більшовицьких нападів. Незадовго перед цим, 22 лютого, був тимчасово припинений кредит в розмірі 200 мільйонів гривень, асигнованих на кораблебудівництво. А поряд з цим інший цікавий факт: під час призову до армії чимало хотіло служити в українському флоті, особливо серед гуцулів Карпат (2 тисячі чоловік), до речі, частина з них служила в австроугорському флоті. Наявність бажання служити Україні свідчила про високий рівень національної свідомості серед населення Західної України. Про це свідчили і реальні факти діяльності українських січових стрільців і гуцульського полку морської піхоти, які у липні зайняли і утримували Жмеринку.

Після затвердження нового уряду у Вінниці 19 лютого розглянуто питання про тимчасові штати особистої канцелярії голови народних міністрів, а 24 лютого прийнята постанова Ради народних міністрів УНР про утворення пресового державного бюро пропаганди.

Значну допомогу бюрові пропаганди, як і самому урядові, надавали повітові агітатори, які тримали зв'язки з усіма громадськими організаціями і надсилали інформацію про місцеве життя, діяльність політичних партій, н поширювані листівки. Ці ж агітатори залучали до роботи національно свідомі кадри, які були на всіх зборах і таке інше.

Особливу роль у консолідації сил прагнув відіграти «Трудовий конгрес» — представницький орган. Його гасло було: «Оборона державності». Засновниками Трудового конгресу було 350 делегатів зі всієї України: інтелігенція, міська та сільська буржуазія, селянство. В готелі «Савой» знаходилося керівництво Конгресу. Сам Конгрес виступив із зверненням до народу і армії — це глибоко патріотичний документ, який закликає підтримати Директорію. Варто знати, що Конгрес також брав на себе і контрольні функції над

Радою народних міністрів, про це свідчить переписка з урядом. 30 депутатів безпосередньо контактувало з різними міністерствами, прагнучи допомогти у вирішенні важливих і важких питань.

В оглядовій статті «Вісника УНР» (25.02.1919) пишеться про неясні відносини з Антантою, війн з Росією, боротьбу з Польщею, а тому «Трудовий конгрес» кличе до консолідації. Цікаві думки з приводу полеміки між більшовиками і представниками народу. Бачачи, що більшість інтелігенції підтримує Директорію, комуністи, прагнучи дискредитувати захисників української державності, називали їх крикунами, агітували селян не вірити їм. З цього приводу наводиться цікава фраза селянина, який відповів більшовикам: «Нам інтелігенція потрібна — вона наш розум і мозок, і без неї ми пропадемо». На жаль, не всі це розуміли, і подальша доля української інтелігенції в так званій Радянській Україні стала для трудового народу справжньою духовною трагедією.

Серед численних документів періоду Директорії мені вдалося натрапити на цікавий лист масонської ложі «Великий Схід Франції». Читач може більш детально дізнатися про масонство в Україні з історичних досліджень Сергія Білоконя. Я хотів би бодай поверхово ознайомити зі структурою ложі. В Україні Сергій Білоконь називає Київські ложі «Правда», «Святий Андрій», у Харкові — «Шевченко», у Чернігові «Братство». Мета лож — об'єднання всіх опозиційних сил і визвольного руху з метою повалення самодержавства та встановлення демократичної системи. Найвідоміші українські масони — Грушевський, Єфремов, Дорошенко, Матушевський, Чижевський, Чехівський з Вінниці, Лозинський, Боржковський, Фіялковський та інші. Як бачимо, серед масонів відомі українські політичні та державні діячі. В ложі було не більше семи чоловік, кожна жила своїм життям, не допускалися зносини з іншими ложами. На чолі був голова і секретар (наглядач). Система перевірки жорстка, багатоступенева, з відповідними рекомендаціями членів ложі. Член ложі давав зобов'язання любити братів-масонів і виконувати всі накази ложі і властей масонських, берегти всі таємниці.

У знайденому мною листі «Великий Схід Франції» (мова українська) йдеться про потребу визнання Великої ложі України, а далі говориться так: «Великий Схід Франції» уважно стежить за подіями в Україні, поважає шляхетні прагнення України до соборності», а далі мовиться про те, що масони «Великого Сходу Франції» бу-

дуть користуватися усіма способами підтримки Великої лежії України.

На мою думку, подальші урядові місії на чолі з масонами-державцями, що виїжджали до Західної Європи, мали таку підтримку економічну, військову, політичну. Про це свідчить закупка зброї, товарів промислових і продовольчих, встановлення дипломатичних взаємин з країнами Європи, Америки, Азії.

У зв'язку з подальшим наступом більшовиків на початку березня уряд виїжджає на Проскурів, а далі Кам'янець-Подільський. У подальшому урядові установи протягом 1919-20 років знову будуть повертатися до Вінниці, чимало цікавих і драматичних подій ще буде на території нашої області, але про це треба буде написати пізніше. Мені ж до всього цього хотілося б додати кілька штрихів про роботу в державних установах УНР окремих вінничан, можливо хтось із нащадків їх мешкає у нашому місті і міг би дати якусь інформацію із сімейних архівів.

Ось деякі з них. Збереглася заява Петра Шекеряви з проханням взяти його на посаду в канцелярію. Він був активний просвітянин, січовик, брав участь у повстанських загонах проти більшовиків. Гнат Борковський, що проживав на вулиці Катеринській під №7, звертається письмово аж до Кам'янця-Подільського, куди переїхав уряд, аби його знову прийняли на урядову службу. З таким же проханням до державної канцелярії звертається Михайло Павловський з вулиці Гоголевської, 6.

Після відходу армії УНР з Вінниці російсько-більшовицькі окупанти почали кривавий терор проти української інтелігенції міста. Вінницька газета «Шлях» товариства «Просвіта» подає свідчення очевидця: «Страшне місце. Люди — звірі, які вбивали збройною рукою беззбройних, зв'язаних своїх політичних супротивників». Трупи скидали в ями в Грохольському лісі, а потім досипали землею. Де це місце, хто поставить хрест на цій «могілі» українських патріотів?

Хто ці люди — на це має дати відповідь майбутній дослідник. Ми ж сьогодні лише відкриваємо сторінки забутої спадщини. Кажуть, що рівень цивілізованості визначають за ставленням до могил своїх пращурів, а рівень повноцінної громадянськості? На мою думку — ставленням до своїх державних та політичних діячів.

Сьогодні повз готель «Україна» проходять тисячі, байдужий по-

гляд багатьох не піднімається вище вітрин, хтось вдовольнить цікавість і погляне на сумного маскарона. Проте хочеться вірити, що незабаром він, отой байдужий, під нашим древнім гербом прочитає: **«У цьому будинку в 1919-20 р.р. знаходилися міністри уряду України»**. На сходах готелю лишилися сліди світочів нашої культури і державницької думки, а точніше, національної еліти: *Івана Липи і Івана Огієнка, Володимира Чехівського і Дмитра Антоновича, Володимира Винниченка і Симона Петлюри, генерала Тарнавського і геніального Петра Холодного...* Перелік можна продовжувати, тільки дай, Боже, пам'яті нащадкам.

Використані джерела

1. Архів Вищих органів державної влади та управління, м. Київ
Ф. 1065 оп. 1 д. 82 — 110;
Ф. 1065 оп. 2 д. 1 — 20;
Ф. 1065 оп. 4 д. 5 — 8;
Ф. 1065 оп. 4 д. 9 — 11;
Ф. 1065 оп. 1 д. 37 — 39, 12 — 14;
Ф. 1065 оп. 1 д. 136 — 155;
Ф. 1065 оп. 3 д. 8 — 12;
Ф. 3910 оп. 1 д. 12;
Ф. 1065 оп. 1 д. 6;
Ф. 1065 оп. 3 д. 202, 273, 291, 298, 299, 304.
2. Вісник УНР, №4, 1919 р.
3. Вісник Державних Законів для всіх земель України №7, 1919.

Додаток 1

ВІННИЧЧИНА В ДОБУ ДИРЕКТОРІЇ**1919 рік**

- 1.02 — Штаб Армії УНР переїжджає до Жмеринки
2.02 — Директорія з Києва переїхала до Вінниці
11.02 — Петлюра у Вінниці пише заяву про вихід з партії соціал-демократів
6.03 — Директорія з Вінниці переїжджає у Проскурів
18.03 — Більшовики захопили Вінницю
18.03 — Більшовики захопили Жмеринку
5.04 — Більшовики зайняли Могилів-Подільський
4-7.07 — УСС і Гуцульський полк морської пехоти зайняли і утримували Жмеринку
28.07 — Армія УНР і УГА зайняли Вапнярку
9.08 — Гуцульський полк та українська повстанська дивізія без бою зайняли Жмеринку
10.08 — Українські війська зайняли Вінницю
12.08 — Петлюра по дорозі на фронт відвідав Жмеринку і Вінницю
14.08 — Петлюра у Жмеринці прийняв місію Антанти, побував у Крижополі на передових позиціях
16.08 — Гуцульський полк зайняв Брацлав
18.08 — Гуцульський полк зі ст. Кирнасівка вирушив ешеленом на ст. Христинівка
6.09 — До Вінниці прибув Петлюра з міністрами
13.09 — У Вінниці відбулася конференція УПСР
6.10 — До Вінниці прибув Петрушевич
17-18.10 — Денікінці захопили Брацлав, Гайсин, Тульчин
25.10 — Ген. Тарнавський послав з Гайсина делегацію на переговори з Денікіним
3.11 — Петлюра, Петрушевич і Мазепа побували в районі Жмеринки
3-4.11 — Нарада Армії УНР і УГА в Жмеринці
6.11 — В Звятківцях Гайсинського району підписано договір між УГА і денікінською армією
11.11 — Денікінці захопили Жмеринку

- 24.12 — У Вінниці підписано акт злуки УГА і Армії УНР
 25.12 — У Літині відбулося засідання уряду Мазепи; українські повстанці з району Літина-Хмільника зайняли Вінницю

1920 рік

- 1.01 — У Вінниці командування УГА укладає угоду з Подільським більшовицьким ревкомом
 січень — Корпус УСС Коновальця і група Шепеля здобули Вінницю, частина УСС Мельника зайняла Козятин
 7.04 — Армія УНР зайняла Могилів-Подільський
 30.04 — Польські війська зайняли Вінницю і Жмеринку
 5.05 — Петлюра прибув до Вінниці, армія Омеляновича-Павленка з'єдналися з загальноукраїнським фронтом в р-ні Ямполь
 7.05 — Петлюра видав наказ про переїзд центральних установ до Вінниці
 12.05 — Українське військове міністерство прибуло до Вінниці і розмістилося в готелі "Савой"
 15.05 — Петлюра побував у Могилеві-Подільському та Ямполі в 2-й дивізії Удовиченка
 16.05 — У Вінниці зустрілися Петлюра і Пілсудський
 30.05 — Петлюра виїхав з Вінниці до Києва зі зупинкою в Козятині
 8.06 — Український уряд евакуйовано з Вінниці
 20.06 — Вінницю і Жмеринку захопила Червона Армія
 4.07 — Український уряд виїхав із Жмеринки в Проскурів
 30.09 — Українські війська, які не визнали радянсько-польського перемир'я, здобули Жмеринку
 20.10 — Українські війська зайняли Вінницю
 13.11 — Українські війська зайняли Літин

Хронологічну таблицю уклад *Анатолій Малигін*

Додаток 2

Хроніка діяльності уряду УНР у Вінниці

- 4.02 — Про допомогу кооперативам
- 8.02 — Статут Товариства Червоного Хреста
- 8.02 — Про українські написи на кінематографічних фільмах в УНР
- 8.02 — Всеукраїнський Союз Земств (Народних Рад)
- 14.02 — Про порядок внесення і затвердження законів в українській республіці
- 14.02 — Про введення у вищих школах лектур з української мови
- 14.02 — Про утворення посад повітових та губерніяльних лісничих
- 14.02 — Про поновлення скарбового продажу горілки та спирту
- 15.02 — Про вибори та призначення мирових суддів
- 19.02 — Про право Київського та Кам'янець-Подільського університетів проводити іспити на ступені магістра і доктора
- 24.02 — Амністія військових осіб, які вчинили злочини на території України до 15.12.1918 р.
- 24.02 — Про асигнування на додаткову оплату вчителів початкових шкіл
- 25.02 — Про поліпшення стану служачих в армії УНР
- 28.02 — Про відновлення гарантів недоторканності особи на території УНР
- 4.03 — розглянуто питання про видачу 3-місячного утримання при евакуації

Українська Народна Республіка.

Секретаріат

Вход. № 8. 19/II. 1919 р.

16

ПРЕЗИДІЯ
ТРУДОВОГО КОНГРЕСУ.

ДО РАДИ НАРОДНИХ МІНІСТРІВ

Листога 18 днє 1919 р. у м. Винниці. УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ.

№ *111*

м. Київ

м. Винниці.

Готель "Сарай", Хліб. ст.

Від секретаріату
Міна секретаріату
Кур'єр

Прохаємо всі журнали закладів Ради Народних Міністрів засилати для відома Президії Трудового Конгресу.-

ГОЛОВА КОНГРЕСУ

СЕКРЕТАР

В. о. Діловода *Мамкавін*

хідної України в зв'язку з вищою і теперішню внутрішню та закордонною ситуацією звернуло на себе спеціальну увагу Ради Народних Міністрів. Це торкається особливо становища Холмщини, Підляша й Галичини, які переживають зараз не тільки важку харчову кризу, але й витримують на своїх плечах цілий тягар натиску озброєного сусіда. Через те Рада Народних Міністрів уважала потрібним відпустити в розпорядження Губерніяльного Комісара

Оголошення

Для канцелярії Президії Трудового Конгресу потрібний куряр. Плати 300 карб. на місяць. Зголошуватися в готель «Савой» кімната № 36 від 10 до 12 години дня.

Адреси Міністерств У. Н. Р. і п. п. міністрів.

НАЗВА МІНІСТЕРСТВА.	Д Е М І С Т И Т Ь С Я.	
	Міністерство.	Міністр.
Державна канцелярія	вул. Богдана Хмельницького, ч. 12, (польськ. дім).	Отель «Савой», кімн. 60.
Державний контроль	Учительський Інститут, Олександрівська вул., коло Народн. Дома.	Вул. Богдана Хмельн., ч. 2/86, пом. Поплавської.
Народного Господарства	Помешкання Мійської Управи, Миколаїв. вул. 8, 700	Тов. Мін. Тімофіїв. «Савой», кімн. 46
Земельних Справ	Отель «Бель-Вю», Миколаївська вул.	—
Народного Здоров'я	Отель «Континенталь», Миколаївська вул.	Отель «Савой», кімн. 42.
Єврейських Справ	Отель „Палас“, Миколаївська вул.	«Савой», 38.
Юстиції	Будинок Окружного Суду.	—
Морських Справ	Отель «Савой», Миколаївська вул.	«Савой», 76.
Народної Освіти	2 Жіноча гімназія, (в мурах, Мик. пр.	«Савой», 57.
П р а ц і	Отель «Гранд Отель», (Миколаївська пр.).	«Савой», 55.
Культурн. Внутрішніх Справ	Римсько-Катол. Костел.	«Савой», 46.
Рітейсьових Справ	Отель «Франсуа», Миколаївська вул.	«Савой», 41.
Фінансів	Комерційна Школа, вул. Станіслава IV.	«Савой», 36.
Пошт і Телеграфів	1 Жіноча гімназія. Миколаївська вул.	«Савой». 63. Тов. Мін. Відповіда в «Союзбанку».
Підляхів. Закордонних Справ	Ольгердовський проул., ч. 11, проти Пошти.	«Савой», 68.
	вул. „19 лютого“ ч. 27.	Т. / . К. — — —

Міського Самоврядування.

УХВАЛЕНА КАБІНЕТОМ НАРОДНИХ МІНІСТРІВ

ПОСТАНОВА

про надання Міністрові Внутрішніх Справ права користуватись рештою від 1.500.000 гривень, асигнованих Постановою 24-го лютого 1919 року, на виплат та утримання реквізованих для Державних Установ та їх урядовців помешкань в місцях розташування цих Установ.

В доповнення до Постанови 24-го лютого 1919 року про асигнування в розпорядження Міністра Внутрішніх Справ 1.500.000 гривень на виплат за реквізовані в м. Винниці для Державних Установ помешкання готелів "Франсуа", "Савой" та інші й на утримання цих помешкань і на підставі примітки до ст.2 Закону 10-го лютого 1919 року про виплат добових грошей співробітникам Державних Установ на випадок евакуації КАБІНЕТ НАРОДНИХ МІНІСТРІВ У Х В А Л И В :

На виплат та утримання реквізованих для Державних Установ та їх урядовців помешкань в місцях розташування цих Установ надати Міністрові Внутрішніх Справ право користуватись рештою від 1.500.000 гривень асигнованих з коштів Державної Скарбниці в розпорядженні Міністра Внутрішніх Справ на виплат та утримання на протязі двох місяців реквізованих в м. Винниці помешкань готелів "Франсуа", "Савой" та інших.

ГОЛОВА *Розва* НАРОДНИХ МІНІСТРІВ

МІНІСТР ВНУТРІШНІХ СПРАВ *Т. Сидорук*

"15" квітня 1919 року.